תנא דבי אליהו זוטא — הירידות

פרק הירידות

פרק א'

ירידה הרביעית שירד למצרים, מ"נ אנכי ארד עמך מצרימה (בראשית מ"ו ד'). שמע יעקב על יוסף שהוא חי והיה מהר[ה]ר בלבו ואומר אעזב ארץ אבותי ואת ארץ מולדתי ארץ ששכינתו של הקב"ה שרויה בתוכה, ואלכה אל ארץ טמאה אל תוך ערלים בני חם. שאין יראת שמים עליהם. א"ל הקב"ה אל תירא [וגו'] אנכי ארד עמך וגו'. וכששמע יעקב את הדבר הזה נטל את בניו ואת כל נפשות ביתו וירד למצרים. מ"נ [בניו ו] בני בניו וגו' (שם שם ז'). כת' אחד אומר ואת דינה (שם ט"ו) (כך) [כן] הוא אומר בנותיו. ללמדך שכל זרע של יעקב היו נשואין את אחיותיהן כדי שלא יתחתנו באומות העולם. ולפיכך נקראו זרע אמת. מ"נ ואנכי נטעתיך שורק כלו זרע אמת (ירמיה ב' כ"א). וכשבא יעקב אל גבול מצרים התייחס הזכרים ששים וששה. מ"נ כל הנפש הבאה וגו' (בראשית שם כ"ו) יוסף ושני בניו ששים ותשעה וכת' בשבעים נפש וגו' (דברים י' כ"ב). מה עשה הקב"ה נכנס במניין עמהם ועלה מספר כולה שבעים. לקיים מה שנ' אנכי ארד עמך מצרימה. וכשנגאלו אבותינו ממצרים התייחסו הזכרים ששים רבוא חסר אחת. מ"נ [כ]שש מאות רגלי וגו' (שמות י"ב ל"ז). מה עשה הקב"ה נכנס במניין עמהם ועלה מספר ששים רבוא. לקיים מה שנאמר אנכי אעלך גם עלה (בראשית שם): רבי ישמעאל אומר עשר פעמים אמרו בני יעקב ליוסף. עבדך אבינו. שמע יוסף הדבר הזה ושתק שתיקה כהודאה. לפיכך קצר משני חייו עשר שנים. שמע יוסף שבא יעקב אל גבול מצרים ונטל את כל אנשי המלחמה המהלכים עמו ויצא לקראתו. לפי שכל העם יוצאין לקראת המלך ואין המלך יוצא לקראת העם. מכאן שאביו של אדם כמלכין. ר' מנחם אמר היתר רוה"ק שרוייה על יוסף מנעוריו ומנהלת אותו בכל חכמה כרעה שמנהג את צאנו. מ"נ (כצאן יוסף) רועה ישראל האזינה [נהג כצאן יוסף] (תהלים פ' ב'). בכל חכמתו הטתו אשה אחת, וכשבקש להרגיל דבר [בא] איקונין של אביו ודחו לאחוריו היו ביו. שלשה כבשו יצרן לפני יוצרן [ואלו] הן יוסף ובועז ופלטי בן ליש. היה צפוי לעמד ליוסף שנים עשר שבטים. יצאו מראשי אצבעותיו זרע של עשרה שבטים ונשתיירו שני שבטים מנשה ואפרים. מ"נ ותשב באיתן קשתו ויפזו זרועי ידיו (בראשית מ"ט כ"ד). הוצ[י]אה עליו האשה עילות דברים לעשקי'. נחבש בבית האסורין עשר שנים ושם פתר חלומות של עבדי פרעה. מ"נ ויהי כאשר [פתר] לנו כן היה (שם מ"א י"ב). ועוד כשהיה יוצא לשוק וראה שם כל העמים עומדין כיתות כיתות חבורות חבורות מדברים כל עם ועם כלשונן היה יודע מה הם אומרים. מ"נ עדות ביהוסף שמו בצאתו על ארץ מצרים שפת לא ידעתי [אשמע] (תהלים פ"א ו'). ועוד כשהיה רוכב ועובר בתוך ארץ [מצרים] בנות מצריות מצעדות עליו מעל החומר ומשליכות עליו טבעות של זהב ולא נסתכל לראות בהן יפיותן ולא שזפתו עין אדם. מ"נ בן פרת יוסף בן פרת עלי עין (בראשית מ"ט כ"ב). שאלו אלו לאלו כמה ממכר השוק מהן. בהן היו פותחין את שער ממכר השוק. וכשהיו באין אצל יוסף אומר להם כשם ששמעתם כך הוא. לפי שלא להוציא שער ממכר פחות. מכאן אתה למד שכל מי שמוציא שער ממכר פחות אינו רואה סימן ברכה לעולם. ר' תנחום' אומ' צוה יוסף ובנה אוצרות מאכל בכל עיר. וקיבץ את כל תבואת הארץ אל אוצרות. ומצרים היו מלשין עליו ואומר עכשו תולעת אוכלת אוצרות יוסף. ולא שלטו בהם רימה ולא חסרו עד יום מותו. וכלכל את כל הארץ ברעב לחם. לפיכך נקרא(ת) כלכול. מ"נ ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו וגו' (שם מ"ז י"ב). רבי אליע' או' באסיפתו של יעקב קרא ליוסף בנו ואמ'. בני השבע לי בברית מילה שאת מעלה אותי אל קברת אבותי אל מערת המכפלה. מ"נ שים נא ידך תחת ירכי (שם שם כ"ט) שבך הראשונים נשבעין בברית מילה קודם שניתנה (שה') התורה. מ"נ ויאמר השבעה לי וישבע וישתחו ישראל על ראש המטה (שם לא). כשעלה יוסף לקבור את אביו עלו אתו כל גדולי מלכות לגמול חסד עם יעקב אביו. מ"נ ויעל יוסף לקבר את אביו וגו' (שם ג' ז'). ונמצאת מחנה יוסף ארבעים וחמשה אלף. ויעל עמו גם רכב גם פרשים (שם ח') והיו מביאין לחם רעבון של מחנה יוסף. אמר להם הקב"ה אתם גמלתם חסד עם יעקב עבדי ואני נותן שכרכם לבני בניכם. וכשמתו מצרים לא נגעו במים אלא זכו לקבר בארץ. מ"נ נטית ימינך תבלעמו ארץ (שמות ט"ו י"ב). וכשבא אל מערת המכפלה בא עליהם עשו הרשע מהר שעיר לערער ריב. אמר להם. מערת המכפלה שלי הוא. מה עשה יוסף שגר את נפתלי שהיה יודע לכבוש במזלות להביא כתה שהיה ביניהם. מ"נ נפתלי אילה [וגו'] (בראשית מ"ט כ"א) אל תיקרי אמרי שפר אלא אמרי ספר. חשים בן דן היה פגום באזניו ובלשונו אמר להם מה זה. אמרו בשביל אותו האיש שאין מניח אותנו לגמול חסד עם יעקב אבינו. מה עשה. נטל את חרבו והחתיך את ראשו אל מערת המכפלה ואת גויתו שלחו אל הר שעיר אחזתו. מה עשה יצחק נטל את ראשו של עשו והיה מביאו לפני הקב"ה ואמר לפניו רבש"ע. אחן רשע זה שלא למד צדק כל מצות שבתורה, מ"נ יוחנן רשע בל למד צדק (ישעיהו כ"ו:י' י') אעפ"י שעל לארץ אל מערת המכפלה בעול היה מדבר בארץ נכחו תיעול (שם). השיבו הקב"ה אמר לו, חי אני אם יראה גאות ה':

פרק ב'

ירידה חמשית שירד בסנה, [שנאמר] וארד להצילו מיד מצרים (שמות ג' ח') הניח כל ההר ושכן בתוך הסנה. מ"נ [ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה] (שם שם ד') והסנה צרה וצוקה וכל[ו] קוצים ודרדרים. למה שכן בתוך צרה וצוקה. בשביל שראה את ישראל בתוך צרה וצוקה. מ"נ בכל צרתם לו צר (ישעיה ס"ג ט'): א"ר לויאי אותו המטה שנברא בין השמשות נמסר לאדם הראשון בגן עדן. ואדם מסרו לחנוך, וחנוך מסרו לנח, ונח מסרו לשם, ושם מסרו לאברהם. ואברהם מסרו ליצחק, ויצחק ליעקב, ויעקב הביאו למצרים ומסרו ליוסף בנו, כיון שמת יוסף נשלל כל ביתו והמטה לפלטין של פרעה. והיה יתרו מחרטומי מצרים וראה את המטה וקרא את האותות שהיו עליו ושלח ידו ולקחו. ואמר יתרו זה האיש שעתיד לגאל את ישראל ממצרים. לפיכך נתן לו את בתו. מ"נ ויואל משה לשבת וגו' ויתן את צפורה בתו וגו' (שמות ב' כ"א). ומשה היה רועה במטה צאנו של יתרו ארבעים שנה. ולא שיכלה אותם חית השדה והיה פרה ורבה הרבה מאד ועליהם הכת' אומר כצאן קדשים (יחזקאל ל"ז ל"ח). והיה מנהיג אותם עד שבא לחורב. מ"נ וינהג את הצאן אחר המדבר וגו' (שמות ג' א'). ושם נגלה אליו האלהים. מ"נ וירא (אליו) מלאך [ה'] אליו בלבת וגו' (שם שם ב'). וראה

את האש בתוך הסנה והאש איננה אוכלת את הסנה. והאש אינו מצמח בארץ כי אם (אש ו) [יש] מים תחת[יו]. ותמה בלבו וקרב לראות את האותות, מ"נ אסורה נא ואראה וגו' (שם ג'). אמר לו הקב"ה עמוד במקום עמד (ו) [ך] ששם אני עתיד ליתן תורה לישראל. מ"נ ויאמר אל תקרב הלום (שם ה'). אמר לו הקב"ה לך ואשלחך אל פרעה (שם י') אמר לפניו רבש"ע הלא אמרת לי ג' וד' פעמים. אני [אין] בי כח אני פגום בלשוני. מ"נ כי כבד פה וכבד לשון אנכי (שם ד' ו'). אמר לו הקב"ה מי שם פה לאדם. מ"נ ויאמר מי שם פה לאדם וגו' (שם שם י"א). או' לפניו רבש"ע רוצה אתה לשלחני ביד אויבי מבקשי נפשי לא על כן ברחתי מפניהם. א"ל הקב"ה אל תירא שכבר מתו. מ"נ כי מתו [כל] האנשים המבקשים את נפשך (שם י"ט). ומי היו, דתן ואבירם היו. וכי מתים [היו] והלא דתן ואבירם בחייה(ו)[ן]. והאמר [מר] כל מקום שאתה מוצא (יצאו) נצבים (פתח אהליהם אמ' לו) [אילו] דתן ואבירם. א"ל נחיתו מנכסיי[ה]ו. אמר לפניו תן לי אות(ה). א"ל השלך מטך ארצה. וישלך מטהו ארצה ונעשה לנחש שרף. למה הראה לו הקב"ה נחש שרף ולא דבר אחר. אלא כשם שהנחש [ה]זה נושך וממית לכל אדם כך היו המצרים נושכין וממיתין. אחר [כך] נעשה כעץ יבש. מ"נ ויאמר ה' אל משה שלח ידך וגו' (שם ד'). א"ל כך [י]היו פרעה ומצרים כעץ הזה. אמר לפניו תן לי מופת. א"ל הבא ידך אל חקך וגו'. למה הראה לו הקב"ה דבר טמא ולא דבר טהור. שמצורע (אף) טמא ומטמא אחרים כך היו פרעה ומצרים טמאים ומטמאים לישראל ולנשותיהם עמם. חזר ונטהר. מ"נ ויאמר השב ידך וגו' (שם ז'). א"ל כך אני מטהר את ישראל מטומאת מצרים. ולמה הרא[ה]ו הקב"ה למשה אש מתוך הסנה. אש אלו ישראל שנמשלו באש. מ"נ והיה בית יעקב אש וגו' (עובדיה י"ח). הסנה אלו או"ה שנמשלו לקוצים ודרדרים. א"ל כך יהי' ישראל בעוה"ז לא אשן [של] ישראל אוכלת את כל עמים ולא או"ה יכולין להמית שלהבותן של ישראל שהן דברי תורה. (אוכל) [אבל] לעתיד לבא אשן של ישראל אוכלת את כל העמים. [אמר לפניו רבש"ע] הודיעני שמך הגדול שאקרא בשמך ותענינו [ו]הודיעו. וראו העליונים שמסר לו הקב"ה סוד השם למשה ויאמרו ברוך השם חונן הדעת:

פרק ג'

ירידה השישית שירד(ו) לסיני. מ"נ וירד ה' על הר סיני (שמות י"ט כ'). בששה בסיון נגלה הקב"ה עליו ממקומו. נתעלה ההר ונתפתחו השמים ונכנס ראש ההר בתוך השמים וערפל(ים) כסה את ההר. מ"נ ויט שמים וירד (תהלים י"ח י'). זרח הקב"ה ובא מסיני ונגלה על בני עשו. מ"נ ויאמר ה' מסיני בא וזרח משעיר וגו' (דברים ל"ג ב') ואין שעיר אלא בני עשו. מ"נ וישב ביום ההוא וגו' (בראשית ל"ג ט"ז). אמר להם מקבלים [אתם] עליכם את התורה, [אמרו] מה כת' בה. לא תרצח. אמרו אין אנו יכולין לעזוב את הברכה שברך יצחק את עשו אבינו שאמר [ו]על חרבך תחיה וגו' (שם כ"ז מ'). אם לא נרצח להיכן הברכה. חזר ונגלה על בני ישמעאל. מ"נ הופיע מהר [פארן] (דברים שם) ואין פארן אלא בני ישמעאל. מ"נ וישב במדבר פארן (בראשית כ"א כ"א). אמר להם מקבלים [אתם] עליכם את התורה. אומ' מה כתיב בה. לא תגנוב. אומ' אין אנו יכולין לעזוב את המעשה שעשו אבותינו שגנבו את יוסף והביאו[הו] למצרים. מ"נ כי גנוב גנבתי מארץ וגו' (שם מ' ט"ו). ומשם שלח מלאכים על כל אומות העולם. אמר להם מקבלים [אתם] עליכם את התורה. אמרו מה כתיב בה. אמ' לא יהיה לך אלהים אחרים על פני. אמרו אין אנו רוצין בתורתך. (ו)תן תורתך לעמך. שנ' ה' עוז לעמו יתן וגו' (תהלים כ"טי י"א). חזר ונגלה על בני ישראל. מ"נ ואתה מרבבות קודש (דברים שם) ואין מרבבות אלא בני ישראל. מ"נ ובנחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל (במדבר י' ל"ו). ואתו אלפי שנאן רבותים. מ"נ רכב אלהים רבותים אלפי שנאן (תהלים ס"ח י"ח). ומימינו אחז התורה, מ"נ [מימינו] אש דת למו (דברים שם). ולמה מימינו, בלשון חיבה ובלשון שבועה. בלשון חבה (מניין). מ"נ שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני (שה"ש ב' ו'). בלשון שבועה. מ"נ נשבע ה' בימינו וגו' (ישעיה ס"ב ח'). ר' אליעזר אומר מיום שיצאו ישראל ממצרים היו נוסעים וחונים במחלוקת. מ"נ ויסעו ויחנו ויבואו. [כשבאו] אל הר סיני חנו כולם נגד ההר בלב אחד ובעצה אחת. מ"נ ויחן שם ישראל נגד ההר (שמות י"ט ב') אמר להם הקב"ה מקבלים [אתם] עליכם את התורה. אמרו עד שלא שמענו התורה שמרנו את מצות שבתורה. מ"נ כל (הדברים) אשר דבר ה' נ עשה ונשמע (שם כ"ד ז'). ר' אלעזר המודעי .....

דרש רבי בנאה מאי דכת' [ה'] בוקר תשמע קולי (תהלים ה' ד') אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה. בשכר תפלת[י] תשמע קולי והושיעני מבין או"ה. שמבזין אותי ומחרפין ומגדפין אותי בכל יום ויום. ואומ[רים] לי עזבך בידינו וכל שאתה מתפלל(ין אינן([אינו] אלא לשוא. שהרי עברו כמה דורות ולא הושיע (אתכם) [אותך] מבינינו. רצונך ו(נ)שוב ותרחם עלי והושיעני מביניהם ופדיני מידיהם. בשעה שאני ממלכת ומיחדת אותך (ו)הן מכעיסין לפניך ומשתחוים לחמה. והקב"ה אמר לה(ם). בתי הרי אני מכין ליך העולם הבא. ועתיד אני להמליכך על כל באי העולם. ועתידין כל מלכי העולם להיות משרתים לך כעבדים ושרותיה[ם] מיניקותיך. לעולם ילחכו עפר כפות רגליך. מ"נ (ויהי) [והיו] מלכים אמנים וגו' (ישעיה מ"ט כ"ג). ועתיד אני להבהיק זיוך כזיו החמה. ועליה(ם) אמר שלמה מי זאת הנשקפה כמו שחר וגו' (שה"ש ו' י'). זו כנסת ישראל שמצפה לעמוד השחר ואומרת. מתי תעלה עמוד השחר ואקדש להקב"ה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ואמליכנו בכל יום [על] מעשה ידיו. יפה כלבנה (שם) זו כנסת ישראל שמצפה ללבנה ואומרת מתי יהיה ראש חדש ואראה חדשה. ואקדש את החדש בבית דין ואתן שבחות והודאות. ועתיד הקב"ה להבהיק את (זיון) [זיוה] כזיו הלבנה. ברה כחמה (שם) אילו הצדיקים שבישראל שמחשבין על דברי תורה בעולם הזה. ועתיד הקב"ה להב[ה]יק זיום כזיו החמה:

דרש ר' יהודה ברבי אלעאי מאי דכת' ברן יחד ככבי בקר ויריעו כל בני אלהים (איוב ל"ח ז'). אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה. רבש"ע מפני מה אין אנו אומרים שירה למעלה קודם שיאמרו ישראל למטה. והקב"ה אומר להם. והיאך אתם אומרים לפני קודם שיאמרו ישראל וישראל דרים בארץ והם ילודי אשה (נשים) ויצה"ר שולטת ביניהם אע"פ [כן] (את) כובשין את יצרן ומייחדין וממליכין אותי בכל יום ויום ומצפים הם למלכותי ולראות בניין ביתי ואומ[רים] בכל יום בונה ירושלים נדחי ישראל יכנס. אמן במהרה בימינו:

סליק.